

Gyvybės vertė literatūroje

Gyvybę galime laikyti viena svarbiausių vertybių žmonijos istorijoje. XX amžius, katastrofų ir sukrėtimų laikmetis, be kitų amžinų vertybių, skatino iš naujo apmąstyti ir gyvybės vertę. Nuo pat XX a. pradžios lietuvių literatūros kūriniuose keliama ši tema. Vienas pirmųjų apie gyvybės trapumą, jos vertę ir asmeninę atsakomybę dėl sunaikintos gyvybės rašė literatūros klasikas Jonas Biliūnas, vėliau, patyręs Antrojo pasaulinio karo siaubą, gyvybės vertės klausimą kėlė Balys Sruoga, sovietiniais laikais pasikeitusį požiūrį į gyvybę perteikė rašytojas Juozas Aputis.

Visų pirma, apie gyvybę, kaip neliečiamą, šventą, mąstė XX a. pradžios rašytojas, detalės meistras, lietuvių lyrinės psichologinės novelės pradininkas Jonas Biliūnas. Šis rašytojas suvokė, kokia yra gyvybės vertė, dėl sunkių gyvenimo išbandymų ir ligos gyvybės tema jam buvo aktuali. Biliūno tėvai norėjo, kad sūnus taptų kunigu, nes tai atneštų garbę visai šeimai, padėtų apsirūpinti finansiškai, tačiau jis pasirinko rašytojo profesionalo kelią. Dar būdamas jaunas suvokė, ką reiškia gyventi savarankiškai, be tėvų paramos, patirti skurdą, o gyvybę galbūt paskatino vertinti sunki liga – tuberkuliozė. Kadangi novelės, kuriose plėtojama gyvybės tema, parašytos likus vos keleriems metams iki mirties, galima manyti, kad nujausdamas artėjančią mirtį Biliūnas mąstė, kad kiekviena gyva būtybė turi teisę gyventi, nesvarbu, žmogus ar gyvulys. Novelėje „Kliudžiau“, viename iš žinomiausių jo kūrinių, pasakojama liūdna istorija, kaip berniukas, antros klasės mokinys, prisiskaitęs romanų apie indėnus, įsijautęs į medžiotojo vaidmenį, nušauna bejėgę katytę, kurios „kūnelis drebėjo nuo šalčio ir baimės“, o akys, žiūrinčios į berniuką, švietė viltimi. Novelė pasakojama pirmuoju asmeniu, pasakotojas prisimena šį įvykį, kurio greičiausiai niekada nepamirš, jis patyrė sukrėtimą gyvuliui atėmęs gyvybę. Nesvarbu, kad tada jis buvo mažas ir „manė esąs tikras Amerikos tyrliuokas“, - kiekviena gyvybė, taip pat nekaltos katytės, yra vertinga. Tik paleidęs strėlę ir pamatęs neapsakomo skausmo pervertą gyvulėlio veidą, jis suvokia, kokią klaidą padarė. Tuomet berniukas sulaužo lanką, bet strėlės išimti iš kūnelio nedrįsta. Praėjus daug laiko pasakotojas (jau suaugęs) prisimena šį įvykį ir vertina kaip vieną svarbiausių gyvenimo pamokų: „Tat buvo vienatinis mano gyvenimo šūvis. Bet laimingas: aš jį ir ligi šiolei dar tebenešioju savo krūtinėje...“ Taigi Biliūnas gyvybę vertina kaip jautrus žmogus, krikščionis, gyvybė jam šventa, žmogus neturi teisės skriausti ir atimti silpnesniojo gyvybės, kiekvienas gyvas padaras yra vertas gyventi.

Kitaip į gyvybę negu Jonas Biliūnas žiūri XX a. vidurio rašytojo Balio Sruogos memuarinio kūrinio kai kurie veikėjai ir XX a. antros pusės – XXI a. pradžios prozininko Juozo Apučio novelių personažai. Kitą požiūrį galbūt lėmė istorinė ir politinė santvarka, o rašytojai stengėsi atskleisti tiesą: gyvybė nėra vertinama taip kaip seniau, žmonės praradę žmogiškumą, jiems nesunku atimti gyvybę, jie nejaučia gailesčio. Štai Baliui Sruogai, istorinės poetinės dramos pradininkui, teko pabuvoti fašistinio lagerio „mokykloje“. Sruoga kartu su kitais lietuviams buvo įkalintas Štuthofio koncentracijos stovykloje kaip politinis kalinys. Patyręs lagerio siaubą, rašytojas atskleidė, kad žmogaus gyvybė tokioje žiaurioje vietoje nieko nereiškia, o didi vokiečių tauta, kadais garsėjusi baroko kūrinių, tapo barakinės kultūros šalimi. Netoli Gdanskio Dievų miške vadinamoje vietovėje „apsigyveno žmonės, panašūs į velnius“. Memuarų knygoje „Dievų miškas“, kurią pradėjo rašyti Štuthofe, o baigė gydydamasis Birštone, Sruoga pasitelkia ironiją kaip pagrindinę vaizdavimo priemonę, ir aprašo, kokią siaubą teko patirti kaliniams: leisgyvių ir nusilpusių klipatų eisenas, kankinimus primenančius darbus, žmonių kinkymą į vežėčias. Apie lagerio budelių žiaurumą pasakojamas su sarkazmu - netgi kartuvės įrengtos šalia Kalėdų eglės. Kartuvės tarsi pramoga lagerio vadams tik, pasak pasakotojo, gaila, kad pakorimo procesas taip ilgai užtrunka, o belaukiantiems eilėje darosi nuobodu, tuomet atrasta kita išeitis: žmones imta šaudyti, vesti į „pirtį“ – krematoriumą. Kadangi Sruoga apie lageryje patirtą žiaurumą, degradavusią gyvybės vertę pasakoja pasitelkdamas ironiją, deminutyvus („banditėliai, galvažudėliai“), antifrazes („garbės katorgininkai“), tai jo „Dievų miškas“ susilaukė skeptiško vertinimo, ypač iš kalinių artimųjų, jie teigė, kad negalima taip juokauti apie žmogaus gyvybę, bet Balys Sruoga kalbėjo: „Jei būčiau be ironijos rašęs, nebūčiau išgyvenęs.“ Ironija jam buvo tarsi skydas ar kaukė, kuria galėjo prisidengti nuo lagerio žiaurumo. Panašiai kaip ir Sruoga, gyvybės vertę suvokė (tik kiek vėliau – sovietmečiu) prozininkas, ezopinės kalbos meistras Juozas Aputis. Novelėje „Šūvis po Marazyno ąžuolu“ tarsi Biliūno kūryboje regėtas siužetas – nušaunamas šuo. Tačiau Biliūno novelėje „Brisiaus galas“ šeimnininkas šunį nušauna atokiai nuo žmonių, nenori, kad seno šuns kančią kas matytų, o Apučio novelėje šuns egzekuciją įvykdęs pienininkas sutinkamas tarsi didvyris: nušauna šunį minios akivaizdoje. Tad smurtas ir gyvybės atėmimas priimamas kaip normalus dalykas, smurtui nesipriešinama. Po

kalaitės nušovimo žmonės pienininkui netgi dėkoja, lyg jis būtų padaręs gerą darbą, jį pamatę vaikai prasiskiria, duoda kelią lyg didvyriui. Kodėl smurtautojui nesipriešinama? Aputis – sovietmečio laikų rašytojas, kurio kūryba buvo vertinama ir kritiškai, jis nekūrė sovietmečiu peršamomis ideologinėmis temomis. Naudodamasis ezopine kalba jis demaskuoja sovietinį požiūrį: žmonės bijo priešintis tiek smurtui, tiek ideologijai, nevertina gyvybės. Novelė baigiama tarsi moralu ar provokacija: „kodėl į pienininką žiūrėjome lyg į kokią neliečiamą jėgą“, „kodėl tuos, kurie vikšrais važiuoja per mūsų nugaras priimame...“, kodėl nesipriešinama? Žmonės, pakliuvę į prievartos pasaulį, apsupti melo, prisitaiko, jų vertybės keičiasi. Taigi, tiek Balys Sruoga, tiek Juozas Aputis siekė atskleisti tiesą, parodyti, kad gyvybė ir jos vertinimas XX a. keitėsi, net degradavo.

Taigi XX a. pradžios novelisto Jono Biliūno kūryboje matome, kad žmogus per gyvenimo nutikimus, klaidas ima vertinti gyvybę ir supranta jos svarbą. O Balys Sruoga ir Juozas Aputis parodo, kad vertybės (taip pat ir gyvybės vertė) keičiasi žmogui atsidūrus prievartos pasaulyje. Sruoga pasitelkdamas ironiją demaskuoja lagerio tikrovę (nekaltų žmonių žudymą, išnaudojimą), o Juozas Aputis ezopine kalba svarsto, kodėl žmonės bijo priešintis smurtui, prisitaiko. Taigi, remdamiesi Jono Biliūno, Balio Sruogos ir Juozo Apučio kūryba, galime teigti, kad gyvybės vertė iš tiesų kinta, gyvybė tampa nebe tokia svarbi kaip seniau, gyvybė – nuvertinama.